Integriteit moet in de politiek weer een ereplaats krijgen

Posted on 29 april 2025 by Armand Girbes

Integriteit, in essentie het consistent handelen volgens sterke morele principes en waarden, lijkt in de politiek steeds meer naar de achtergrond te verdwijnen. Dit verschijnsel is niet alleen te wijten aan het gedrag van politici zelf, maar manifesteert zich als een complexe wisselwerking tussen politici, media en kiezers.

De vraag is of we er ook rekening mee moeten houden dat de kern dieper ligt: een aantal politici lijkt überhaupt geen sterke morele principes te hebben. In een systeem waar mensen met weinig morele principes vaak winnen van mensen die zulke principes wél in voldoende mate hebben, erodeert integriteit niet alleen door inconsistentie, maar door een fundamenteel gebrek aan morele ruggengraat.

De media spelen in deze constellatie een belangrijke, maar wat mij betreft teleurstellende rol. Dit leidt tot een vicieuze cirkel die fundamentele vragen oproept over onze democratische processen.

Veranderende rol

Waar integriteit traditioneel gezien wordt als een kernwaarde voor publieke ambtsdragers, is er al vele jaren sprake van een verschuiving. Politici die ooit bekritiseerd zouden worden voor inconsistentie, leugens of oneerlijkheid, worden nu geprezen om hun 'politieke effectiviteit' of 'strategisch vermogen'. De casus van Mark Rutte illustreert dit treffend: zijn gebruik van frasen als 'geen actieve herinnering' en het systematisch wissen van sms-berichten werden door velen gezien als problematisch vanuit integriteitsperspectief, maar door anderen geframed als slimme politieke tactiek.

Dat bleek duidelijk tijdens het tv-debat tussen Mark Rutte en SP-aanvoerder Emile Roemer in augustus 2012. Roemer putte uit het VVD-partijprogramma dat de VVD het eigen risico in de zorg wilde verhogen. Rutte loog daar oog in oog met Roemer over en ontkende glashard. *Factcheckers* concludeerden later dat Ruttes uitspraken onwaar waren, maar de journalistieke aandacht verschoof al snel naar het 'kantelpunt' in de campagne en de vermeende zwakte van Roemer, in plaats van naar de integriteitsvraag van de premier. Ruttes geweldige debattechniek en politieke sluwheid werden later zelfs met dit voorbeeld nog eens lachend onderstreept door Haagse journalisten. Ook Ruttes fenomenale charme speelt daarbij een rol.

Evenzo laat het voorbeeld van CDA'er Wopke Hoekstra zien hoe standpunten, zoals die over klimaat, fundamenteel kunnen veranderen wanneer de politieke context en persoonlijke carrièreperspectieven veranderen – van Nederlands politicus naar kandidaat-Eurocommissaris. Dit soort wendingen roept vragen op over de authenticiteit van politieke overtuigingen. In dit geval bleek de demasqué eenvoudig. Hoekstra bleek geen bevlogen politicus, maar ontmaskerde zichzelf als de persoon die hij voorheen was: een consultant met als devies 'u vraagt, wij draaien'.

De journalistiek speelt een cruciale rol in deze dynamiek. Als vierde macht in een democratie hebben media de verantwoordelijkheid om machthebbers kritisch te bevragen en te controleren. Ze beschikken over het institutionele geheugen dat nodig is om inconsistenties door de tijd heen bloot te leggen – een geheugen dat scherper zou moeten zijn dan dat van de gemiddelde kiezer.

Maar in de huidige mediaomgeving zien we een paradoxale ontwikkeling. Terwijl er meer informatie beschikbaar is dan ooit, rennen grote media van 'scoop tot scoop'. Nieuws wordt snel geconsumeerd en even snel vergeten, waardoor er weinig ruimte is voor het vasthouden aan eerdere onthullingen of het in context plaatsen van huidige ontwikkelingen. Diepgravende onderzoeksjournalistiek, zoals die van Argos en Follow the Money, brengt wel belangrijke zaken aan het licht, maar krijgt vaak weinig *follow-up* in het bredere medialandschap, hoewel *Nieuwsuur* ook regelmatig met belangrijke diepergravende onderzoeken komt. Maar voor integriteit is opvallend weinig aandacht.

Wanneer de media opportunistisch of leugenachtig gedrag niet consequent benoemen of integendeel zelfs positief *framen*, beïnvloedt dit onvermijdelijk de perceptie van het publiek. De kiezer, die grotendeels afhankelijk is van mediaberichtgeving voor politieke informatie, krijgt een vertekend beeld van wat acceptabel is in de politieke arena. Zonder een kritisch mediakader dat inconsistentie en oneerlijkheid consequent problematiseert, kan de publieke norm voor politiek gedrag verschuiven. Dit leidt tot een situatie waarin kiezers politici niet afstraffen voor gedrag dat op gespannen voet staat met integriteit, eenvoudigweg omdat dit gedrag niet als problematisch wordt gepresenteerd of snel wordt vergeten in de volgende nieuwscyclus.

Vicieuze cirkel

Zo ontstaat een perfect klimaat voor een vicieuze cirkel. Politici handelen op manieren die traditioneel als problematisch voor hun integriteit zouden worden gezien. Media *framen* dit niet consequent als integriteitsprobleem maar als politieke handigheid, of verliezen snel interesse wanneer een nieuwe scoop zich aandient. Kiezers, beïnvloed door deze *framing* en het gebrek aan blijvende aandacht, ontwikkelen een hogere tolerantie voor dit gedrag. Dit gebrek aan electorale consequenties moedigt meer politici aan om soortgelijk gedrag te vertonen. De cyclus herhaalt zich, met als resultaat een gestage erosie van integriteit als politieke kernwaarde.

De gevolgen van deze vicieuze cirkel reiken verder. Ze raken aan fundamentele aspecten van democratisch bestuur. Wanneer integriteit minder zwaarwegend wordt in de beoordeling van bestuurders, ontstaat ruimte voor praktijken die de legitimiteit van het systeem ondermijnen. Netwerkcorruptie, of zoals advocaat Ellen Pasman het noemt: 'receptiebenoemingen', het benoemen van politieke vrienden

op sleutelposities, of gewoon platte vriendjespolitiek, zijn hier voorbeelden van. Deze praktijken kunnen floreren in een klimaat waarin andere waarden – zoals loyaliteit, politieke effectiviteit of terugbetaling van de bank der wederdiensten – zwaarder wegen dan integriteit en transparantie. In dit kader past ook dat regeringspartijen zaken tot stand brengen die in geen enkel partijprogramma stonden, en zaken die in álle partijprogramma's stonden, níet voor elkaar krijgen.

Verontrustend effect

Een verontrustend effect van deze dynamiek is dat juist politici die vasthouden aan sterke integriteitsprincipes vaak een hoge prijs betalen. De recente Nederlandse politieke geschiedenis biedt hiervan treffende voorbeelden. Politici als Renske Leijten (SP) en Pieter Omtzigt (CDA, NSC), die zich jarenlang vasthielden aan hun principes en onvermoeibaar streden voor transparantie en verantwoording – met name in de toeslagenaffaire – hebben uiteindelijk het politieke toneel verlaten.

Zeker het recente vertrek van Omtzigt is in dit opzicht symbolisch. Als Tweede Kamerlid dat consequent systeemfouten aan de kaak stelde, daarbij vaak tegen de stroom in moest zwemmen en actief werd tegengewerkt door de zittende regering met ook het achterhouden van informatie, illustreert zijn afscheid hoe – letterlijk – uitputtend het kan zijn om integriteit voorop te stellen in een systeem dat dit niet altijd waardeert of beloont. Toch is er een nuance: hoewel Omtzigt veel kiezers inspireerde met zijn principes, ontbrak het hem volgens sommigen aan andere kwaliteiten die een politicus succesvol maken, zoals strategisch leiderschap en besluitvaardigheid. Dit laat zien dat integriteit in de huidige politiek niet genoeg is om te overleven.

Deze ontwikkeling onderstreept de paradox: terwijl opportunistisch gedrag indirect wordt beloond, betalen de standvastige, integere politici vaak een persoonlijke tol. Dit creëert een zorgwekkende selectiedruk binnen het politieke systeem, waarbij het vasthouden aan principes een carrièrerisico kan worden.

Het doorbreken van deze vicieuze cirkel vereist inspanningen van alle betrokken partijen.

In de eerste plaats van de media, die zich opnieuw moeten gaan toewijden aan hun rol als kritische waakhond, met meer nadruk op het institutionele geheugen en minder op de waan van de dag. De journalistiek speelt een sleutelrol in hoe

integriteit van politici wordt waargenomen. Ze bepaalt waar de aandacht naartoe gaat, hoe gedrag wordt benoemd ('leugen' versus 'onhandigheid'), en of er wordt doorgevraagd of weggekeken. Wanneer media politiek gedrag reduceren tot een spel — wie wint het debat, wie blijft overeind — verdwijnt integriteit uit beeld. Politici worden dan afgerekend op tactiek, niet op waarheid of principes. Zo vormt de journalistiek actief het morele kompas van het publieke debat. Ofschoon tijdens de toeslagenaffaire *Trouw* en *RTL Nieuws* een cruciale rol hebben gespeeld, roept dat meteen de vraag op: waar waren alle anderen?

Op hun beurt mag van politici de erkenning worden gevraagd dat integriteit niet ondergeschikt mag zijn aan politieke overleving of effectiviteit.

Essentiële heroverweging

Tenslotte zouden de kiezers een kritischer houding moet aannemen ten opzichte van zowel politici als mediaberichtgeving: stel vragen, wees lastig en beloon integriteit bij verkiezingen. Bovenal is er behoefte aan een breder maatschappelijk gesprek over wat we verwachten van onze democratische instellingen en vertegenwoordigers. Als integriteit als kernwaarde in onze samenleving overeind moet blijven, dan moeten we bereid zijn deze waarde consequent te verdedigen – zelfs wanneer dit betekent dat we onze politieke helden kritischer moeten beoordelen. Ook vanuit mijn vak, waar integriteit zou moeten gelden als fundament voor goed bestuur en patiëntenzorg, ontkom je moeilijk aan de indruk hoe morele afwegingen steeds vaker plaatsmaken voor strategisch gedrag – ook binnen ziekenhuisbesturen. Daar kom ik zeker nog eens op terug.

In een tijd waarin vertrouwen in democratische instituties wereldwijd onder druk staat, is het heroverwegen van de rol van integriteit in onze politieke cultuur niet alleen wenselijk, maar essentieel voor het behoud van een gezonde democratie.

Armand Girbes *is intensivist-klinisch farmacoloog en hoogleraar intensive care-geneeskunde aan het Amsterdam UMC.*

Wynia's Week *verschijnt drie keer per week,* ***156 keer per jaar****, met even onafhankelijke als broodnodige artikelen en columns, video's en podcasts. De groei en bloei van Wynia's Week is te danken aan de donateurs. Doet u al mee? Doneren kan op verschillende manieren. Kijk* ***HIER****. Hartelijk dank!*